

Oikeusvaltioperiaatteesta kehityksen välineenä: näkökulmia ja rajoituksia

HAKUSANAT: oikeus ja kehitys, kehitysoikeus, oikeusvaltio

1. Oikeudesta ja kehityksestä

Artikkelissa tarkastellaan oikeuden ja oikeusvaltiollisuuden kehitys- ja edistämismahdollisuuksia niin sanotuissa kehittyvissä maissa. Aiheeseen kietoutuu monia kysymyksiä oikeusvaltion luonteesta ja kansainvälisen järjestelmän kehityksestä laajemminkin, mukaan lukien siirtomaavallan ajan historian jäljet. Eri syistä liberaalien länsimaisten demokratioiden oikeusvaltionormit ja -teoretisoinnit eivät ole sellaisenaan siirrettävissä kehittyvien maiden asiayhteyteen.

Oikeuden ja kehityksen aiheista on muodostunut suorastaan oma tutkimus- alansa, oikeuden ja kehityksen tutkimus, law and development studies, ja tutkimuskirjallisuuden määrä lisääntyy nopeassa tahdissa. Kysymys kattaa laajan joukon aiheita, yhtenä oikeusvaltiollisuudenkin kehityksen osa-alueen, joita voi tarkastella yhtä hyvin oikeudellisesta kuin taloudellisesta näkökulmasta.¹ Kehitystutkimuksen piirissä instituutioiden merkitys on toki tunnettu, ja esimerkiksi YK:n Helsingissä sijaitsevan UNU-WIDER-tutkimusinstituutin harjoittamassa kehitystaloustieteen tutkimuksessa on ollut mukana myös oikeutta ja instituutioita kattavia näkökulmia.²

Erityisesti kansainvälisen oikeuden tutkimuksessa globaalit näkökulmat kehitykseen on tunnettu pitkään.³ Kansainvälisen oikeuden, ihmisoikeuksien ja kehityksen suhde on ollut esillä erityisesti sen jälkeen, kun suoraviivaisin uus-

* *Kimmo Nuotio*, OTT, professori, Helsingin yliopisto. Kirjoittaja on vuonna 2021 toimintansa aloittaneen Oikeusvaltiokeskuksen johtoryhmän jäsen. Kirjoitus edustaa kuitenkin ainoastaan laatijansa näkemystä. Olen kiitollinen artikkelikäsitelmän saamistani hyödyllisistä huomautuksista. Näitä ovat antaneet kahden anonyymien arvioijan ohella Oikeusvaltiokeskuksen johtaja Tuija Brax, professori emeritus Kaarlo Tuori, väitöskirjatutkija Céline Dujardin, OTM Sara Kalkku ja väitöskirjatutkija Sofia Selkämaa.

1. Ks. yleisesti Michael J. Trebilcock – Mariana Mota Prato, *Advanced Introduction to Law and Development*. Edward Elgar 2014.
2. <https://www.wider.unu.edu/about> (vierailtu 23.8.2023).
3. Lokakuussa 2023 ilmestyy Ruth Buchananin, Luis Eslavan ja Sundhya Pahujan toimittama kattava *Oxford Handbook of International Law and Development*.

liberalismi menetti uskottavuuttaan kehityspolitiikassa huonojen kokemusten vuoksi.⁴

Tutkimussuuntaus on noussut sen myötä, että kansainväliset rahoittajat, kuten YK:n kehitysjärjestö UNDP, Maailmanpankki, alueelliset kehityspankit, kehitysyhteistyötä harjoittavat valtiot ja erinäiset säätiotkin, suuntaavat merkittävästi rahoitusta hankkeisiin, joilla tuetaan kehittyvien maiden yhteiskuntia toivein vahvistaa niiden taloutta, parantaa ihmisten elinoloja ja kehittää oikeudellisia instituutioita. Kehitysoikeuden piirissä voidaan tarkastella hyvin monenlaisia kehittämishankkeita.

Tässä artikkelissa keskitytään oikeusvaltiokehityksen tukemisen osa-alueelle. Laajempaan maakohtaiseen tarkasteluun ei ole mahdollisuuksia, mutta muutamia huomioita tehdään Brasiliasta, Venäjästä ja Kiinasta. BRICS-maat ovat tiivistämässä yhteistyötään ja kutsuneet lisää jäseniä, mikä voi vaikuttaa Euroopan asemaan tällä toimialalla. Kehityspolitiikka on joka tapauksessa perustavasti käytännöllistä, ja sitä harjoitetaan, vaikka teoreettinen perusta ei ole täysin muotoiltu.⁵

Kotimaisessa oikeustieteessä voi havaita tietynlaisen siirtymän aarniolaisen laintulkinnan ja argumentaatioteorian kysymyksistä⁶ laajempiin oikeusjärjestelmän ja oikeusvaltion tarkasteluihin, jotka ovat vahvasti esillä *Kaarlo Tuorin* tuotannossa.⁷

Suomessakin on virinnyt keskustelua paitsi oikeusvaltion käsitteestä sinänsä⁸ myös oikeusvaltiollisten rakenteiden kestävyyydestä.⁹

Suomen kehityspolitiikassa on noussut esille tarve tukea niin kehittyvien maiden demokratiatyötä kuin vakiintuneempien oikeusvaltioiden vahvistamista. Edellistä toteuttaa Suomessa DEMO Finland, jälkimmäistä muun muassa Oikeusvaltiokeskus, joka on perustettu vuonna 2021 Helsingin yliopiston yhteyteen.

On siis havaittu, että Suomen kansallisessa kehityspolitiikassa on tarpeen painottaa myös oikeudellisten instituutioiden vahvistamista. Paikallisiin ja alueellisiin ongelmiin reagointi edellyttää vahvoja ja luotettavia instituutioita puhu-

4. Ks. esim. Samuli Seppänen, Oikeus kehityspolitiikan suuntauksissa. *Lakimies* 2/2007, s. 228–250, erit. s. 240–243.

5. Samuli Seppänen on tarkastellut oivaltavasti teoreettisuuden ja käytännöllisyyden suhdetta näissä kysymyksissä: Samuli Seppänen, Käytännöllisesti käytännöllisestä tutkimuksesta – esimerkkejä kehitysoikeudesta. *Lakimies* 6/2008, s. 894–914.

6. Aulis Aarnio, *Laintulkinnan teoria*. WSOY 1989.

7. Kaarlo Tuori, *Kriittinen oikeuspositivismi*. WSLT 2000 ja Kaarlo Tuori, *Oikeuden ratio ja voluntas*. Talentum 2007.

8. Ks. kokoavasti Juha Raitio, *Oikeusvaltion ääriiviivat*. Alma Talent 2017.

9. KHO:n presidentti Kari Kuusiniemi nosti vuonna 2021 julkiseen keskusteluun sen, että Suomessakin tulisi tarkastella sitä, miten hyvin instituutiomme kestäisivät mahdolliset hyökkäykset oikeusvaltiollisuutta vastaan. Hän otti esille erityisesti tuomioistuinten riippumattomuuden.

mattakaan globaaleihin haasteisiin reagoinnista. Oikeusvaltioindeksien mukaan globaali tilanne on pikemmin heikkenemässä, mikä perustelee aktiivisia toimia.¹⁰

Artikkelissa luodaan katsaus alan tutkimukseen ja luonnostellaan kotimaista näkökulmaa aihepiiriin. Oikeusvaltiosta puhutaan yhä enemmän kehittyneissä länsimaissa sen myötä, että oikeusvaltiota myös haastetaan. EU:n piirissäkin aihe on viime vuosina noussut merkittäväksi kysymykseksi myös oikeudellisesti.¹¹ Artikkelissa pohditaan, millaisia lähtökohtia oikeusvaltiokehityksen tukemisessa olisi omaksuttava ja millaisia haasteita tuossa työssä kohdataan. Koska kuitenkin käytännön työ väistämättä kytkeytyy moniin laajempiin kysymyksiin, esityksen painopiste on teoreettinen ja yhteyksiä luotaava.

Globaalin oikeuskehityksen yhteydessä kohdataan verrattomasti moniulotteisempia haasteita kuin Euroopassa¹², jossa oikeusvaltion puolustaminen on selvemmin myös oikeudellinen kysymys. Globaalia kehitysoikeutta pyritään lähestymään ennakkoluulottomasti ja ilman, että suoralta kädeltä tarjotaan ratkaisuihin Euroopassa omaksuttuja keinoja.

2. Eurooppa, oikeusvaltio ja moninainen maailma

Oikeustieteen opinnot ja käytännön työskentely ammattimaisissa juristitehtävissä Suomessa ja muissa länsimaissa saavat meidät sisäistämään erilaisia oikeusvaltion institutionaalisia puitteita. Opimme toimimaan maailmassa, jossa julkista valtaa kontrolloidaan ja korruptio näyttäytyy harvinaisena ja tuomittavana poikkeuksena ja jossa pyrkimykset vähänkään horjuttaa tuomioistuinten riippumattomuutta torjutaan oikopäätä. Oikeusjärjestelmä ymmärretään oikeustieteen tulkitsemaksi kokonaisuudeksi, ja oikeuslaitos ja muut viranomaiset pyrkivät toteuttamaan oikeusjärjestelmään kirjattuja periaatteita ja arvoja ja vain niitä. Mielivalta tai vallan väärinkäyttö on suljettava pois tällaisesta järjestelmästä.

Viimeistään itsenäisyyden ajan Suomessa, osin jo paljon tätä ennen, oikeusvaltion rakenteet ovat vahvistuneet, niiden merkitys on ymmärretty ja ne ovat asettuneet osaksi oikeuskulttuuriamme. Oikeus- ja yhteiskuntateoriamme heijastelevat ja toistavat noita oletuksia. Oikeusvaltion käsitteen vastakäsite etenkin

10. Ks. esim. The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index 2022 ja WJP Rule of Law Index 2022 Insights, s. 40–53. Lisää projektista ja muista mittareista jäljempänä.

11. Ks. Allan Rosas – Juha Raitio – Pekka Pohjankoski (eds), *The Rule of Law's Anatomy in the EU*. Hart 2023.

12. Kimmo Nuotio, *Towards a Global Rule of Law: Global law in the Context of Law and Development Studies*, s. 25–47 teoksessa M Nogueira de Brito – C Calabria – F Portela Lopes de Almeida (eds), *Law as Passion. Systems Theory and Constitutional Theory in Peripheral Modernity*. Springer 2021.

Saksassa oli 1800-luvulla poliisivaltio poliisin viitatessa politiaan, huolenpitoon. Tätä nykyä ei enää ole yhtä selvää, mikä olisi oikeusvaltion käsitteellinen vasta-kohta.¹³ Ymmärrämme kutakuinkin, mitä oikeusvaltiolla tarkoitetaan.

Ei ole kuitenkaan syytä aliarvioida oikeusvaltion käsitteeseen liittyviä määrittelyongelmia, kun halutaan olla tarkempia. Oikeusvaltion onkin mainittu olevan olennaisesti kiistanalainen käsite (essentially contested concept), millä viitataan siihen, että käsitteen alle voidaan heijastella erilaisia toiveita ja odotuksia ja sen piirissä voidaan käydä hyvin monenlaisia kiistoja ja keskusteluita. Luonnehdinta kiistanalaisuudesta ei ole sinänsä mitenkään negatiivinen.¹⁴ Anglosaksisen common law'n mukaisessa rule of law -käsitteessä valtion rooli on vähäisempi kuin kontinentaalisisessa Rechtsstaat-perinteessä, jossa oikeuksien ajatellaan toteutuvan nimenomaan valtiollisen oikeuden välityksellä.¹⁵ Epäilemättä oikeusperinteiden ja teorianhistoriankin erilaiset taustat vaikeuttavat keskinäistä ymmärtämistä. Kotimaisittain juuri mannermainen oikeusvaltioajattelu on näistä kahdesta suunnasta tutumpi ja meille juurtunut.

Oikeusvaltiollisuus koskettelee selvästi oikeuden ja valtion suhdetta, oikeuden muotoa, oikeusjärjestelmän piirteitä, valtioelinten keskinäisyyksiä ja oikeuden rakenteellista ydintä pikemmin kuin lainsäädännön tai oikeusjärjestelmän sisällön yksityiskohtia. Kiistat ja tulkinnat koskevat erityisesti sitä, millaisia sisällöllisiä ja hyväksyttävyyteen liittyviä kytkentöjä oikeusvaltiollisuuteen tulisi liittää. Esimerkiksi oikeusvaltiomittareissa on saatettu käsitellä myös ihmis- ja perusoikeuksien suojaamisen tasoa, vaikka kapeimman määritelmän mukaan sellaiset eivät asiaan kuuluisi.

Euroopassa oikeusvaltion periaatteet ovat saaneet vahvan aseman, ja myös niin Euroopan unionin ylikansallinen eurooppaoikeus kuin Euroopan neuvoston ihmisoikeusjärjestelmä ja muu demokratiaa ja oikeusvaltiota tukeva työ liittyvät tähän samaan perinteeseen. Vaikka Euroopassa esiintyy toisistaan hiukan poikkeavia oikeusvaltion käsitteitä ja perinteitä, laajassa kuvassa ne kuitenkin ilmentävät samankaltaisia tausta-ajatuksia. Vaikutusvaltaisen Euroopan neuvoston asiantuntijoista koostuvan Venetsia-toimikunnan laatima oikeusvaltion tarkistuslista kokoaa eurooppalaisen oikeusvaltiokäsityksen ydinsisällön seuraavasti: laillisuus, oikeusvarmuus, vallan väärinkäytön estäminen, yhdenvertaisuus

13. Ks. Kaarlo Tuori, Leo Mechelin -juhlaluento 27.10.2022 osoitteessa https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2022-11/LM_juhlapuhe.pdf (vierailtu 25.10.2023).

14. Jeremy Waldron, *The Rule of Law as an Essentially Contested Concept*, s. 121–136 teoksessa Jens Meierhenrich – Martin Loughlin (eds), *The Cambridge Companion to the Rule of Law*. Cambridge University Press 2021.

15. Ks. Jens Meierhenrich, *Rechtsstaat versus the Rule of Law*, s. 39–67 teoksessa Meierhenrich – Loughlin (eds) 2021. Ks. myös Kaarlo Tuori, *Ratio and Voluntas. The Tension Between Reason and Will in Law*. Ashgate 2011, s. 207–239. Tuori korostaa sitä, että kontinentaalisisessä oikeusvaltiokäsityksessä yksilön oikeudet ovat rakentuneet osaksi oikeuskultuuria, jolloin ne toimivat myös oikeusperiaatteina.

ja syrjimättömyys sekä oikeuden saavutettavuus.¹⁶ Venetsia-toimikunnan kehitelemää oikeusvaltiollisuuden tarkistuslistaa on tarkasteltu myös arvioitaessa Kosovon kehitystä kohti tätä ideaalia, joten sillä on annettavaa myös kehityspolitiikan yhteydessä.¹⁷

Olisi omahyväistä ajatella, että juuri Eurooppa edustaa oikeusvaltioperinnettä ja että Euroopan ulkopuolella taas ollaan tässä suhteessa jäljessä. Viime vuosien Euroopan sisäiset oikeusvaltiokiistat erityisesti Puolan¹⁸ ja Unkarin huolestuttavan kehityksen vuoksi ovat saaneet Euroopankin havaitsemaan, ettei oikeusvaltiollisuus ole yksinkertainen luonnollinen tila, joka säilyy, kun tilaan on keran päästy, vaan kyse on monimutkaisemmasta ilmiöstä, joka vaatii vaalimista ja turvaamista. Kehitys ei aina ole lineaarista, eikä sille ole asetettu pääteipistettä. Vaikka demokratia, ihmisoikeudet ja oikeusvaltio kuuluvat yhteen, demokratiaa väärinkäyttäen voidaan myös pyrkiä heikentämään oikeusvaltiota, jolloin lisätään hallitsevan puolueen tai ryhmittymän valtaa hallinnon ja oikeudenhoidon alueilla. Populismi¹⁹ ja illiberaalit liikkeet voivat haastaa oikeusvaltiota.

Kun siirrytään Euroopan ulkopuolelle niin sanottuihin kehittyviin maihin, moni asia on kuitenkin toisin. Oikeusvertailun keinoin on perinteisesti selvitetty oikeusjärjestelmien eroja ja ryhmitelty niitä. Olennaista kuitenkin on, että useinkaan ne opit ja oletukset oikeudesta, joita kehittyneissä länsimaissa voidaan tehdä, eivät sellaisenaan pidäkään paikkaansa. Toisaalta ne nykyajan haasteet, jotka ovat osoittaneet oikeusvaltiollisuuden haavoittuvuutta kehittyvissä maissa, ovat läsnä myös kehittyneissä maissa.

Viime vuosikymmenien globalisaatioaalto on lisännyt suuresti liikkuvuutta ja vuorovaikutussuhteita maailmassa. Liikejuridiikan asianajotoimistot kattavat palveluillaan yhä laajemmat markkinat. Esimerkiksi juristikoulutuksessakin on kehitetty kansainvälisiä koulutusohjelmia ja lisätty globaaliin oikeuteen liittyviä koulutussisältöjä. Vaikka tämän voisi ajatella tasoittavan tietä globaaliin oikeuteen, selvästikään näin ei ole käymässä. Oikeuden kansallisten käytäntöjen merkitys ei ole vähenemässä, pikemminkin kasvamassa.²⁰

Tunnettu brasilialainen oikeus- ja yhteiskuntateoreetikko *Marcelo Neves* on luonnehtinut Brasilian oikeutta ja yhteiskuntaa termillä ”perifeerinen moderni”. Maan lainsäädäntö, hallinto ja tuomioistuinjärjestelmä näyttävät pintapuolisesti

16. Annettu maaliskuussa 2016. https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf (vierailtu 25.8.2023).

17. Qerim Qerimi, Operationalizing and Measuring Rule of Law in an Internationalized Transitional Context: The Virtue of Venice Commission’s Rule of Law Checklist. *The Law and Development Review* 13(1) 2020, s. 59–94.

18. Tätä on selvitetty perusteellisesti Wojciech Sadurskin tutkimuksessa *Poland’s Constitutional Breakdown*. Oxford University Press 2019.

19. Nicola Lacey, *Populism and Rule of Law*, s. 458–473 teoksessa Meierhenrich – Loughlin (eds) 2021.

20. Neil Walker, *Intimations of Global Law*. Cambridge University Press 2015, s. 29–54.

hyvin samankaltaisilta kuin vaikkapa Euroopan maiden vastaavat. Siitä huolimatta todellisuus on jotakin aivan muuta, sillä politiikan ja talouden voimat vaikuttavat suoraan myös oikeusjärjestelmän sisällä. Systeemitheorian kielellä: oikeuden omalakisuus, autonomia, on puutteellista. Hänen mukaansa kuvaus on yleistettävissä laajemminkin kehittyviin yhteiskuntiin. Niiden ongelmat eivät ole helposti ratkaistavissa, koska esimerkiksi korruption kitkentätoimet voivat osaltaan merkitä vallan väärinkäyttöä ja itsessään vahvistaa korruptiota.

Olennaista tässä arvioissa on, että Brasilian kaltaiset kehittyvät valtiot eivät ole eurooppalaisia valtioita jäljessä modernisaatiossa siten, että ne voisivat vain uudistamalla saada kiinni eroa. Näissä maissa modernisaatioprosessi on edennyt siten, ettei oikeudelle ole päässyt syntymään samanlaista asemaa kuin keskisessä modernissa.²¹

Oikeuden ja kehityksen tutkimus ei ole syntynyt niinkään yleisestä kiinnostuksesta oikeuskehitykseen, vaan sen synty liittyy toisen maailmansodan jälkeen vahvistuneeseen globaaliin kehitystoimintaan. Asiassa oli kyse myös näiden käytännön työtä tehneiden asiantuntijoiden itseymmärryksen kehittämisestä.

Ensimmäisessä vaiheessa päähuomio oli talouskehityksen saamisessa liikkeelle ja uudistuksissa, joilla kehitettiin tähän liittyvää sääntelyä. Oikeuden rooli ei ollut keskeinen, ja oikeus nähtiin välineeksi muuttaa kulttuuria. 1980-luvun toiseen vaiheeseen tultaessa tällaisten kehityshankkeiden rahoitus oli kasvanut valtavasti ja oikeudelliset kysymykset alettiin nähdä keskeisimmiksi. Tähän vaikutti osaltaan uusliberalistinen ajattelu, jossa nähtiin tarpeelliseksi vapauttaa ylisäännellyt markkinat taloudellisen kasvun aikaansaamiseksi.

Oikeudesta tuli tärkeä, mutta vain rajatussa merkityksessä, ei oikeutena yleensä: oikeuden tehtäväksi tuli varmistaa markkinoiden toimintaa ja suojata sitä valtion puuttumiselta sekä kytkeä kulloinenkin talous osaksi maailmantaloutta. Samaan aikaan eräät johtavat oikeustieteelliset tiedekunnat Yhdysvalloissa ja Euroopassa kiinnostuivat näistä kysymyksistä. Ymmärrettiin, että oikeudellisella ja oikeustieteellisellä koulutuksella olisi merkitystä kehittyvien maiden tukemisessa.

Kolmannessa vaiheessa puolestaan alettiin nähdä uusliberalistisen talous- ja oikeuskehityspolitiikan varjopuolet, mikä pakotti jälleen uuteen ajatteluun. Tällä erää ollaan juuri hahmottelemassa sitä, mitä tästä kritiikistä nousee esiin.²² Oikeuden merkitys ymmärretään entistä olennaisemmaksi.

Kotimaisittain tuttu asia on, että kommunismin romahtamisen jälkeen Venäjällä ja muissa entisen Itä-Euroopan maissa toteutettiin hyvin nopealla aikatau-

21. Marcelo Neves, *Symbolic Constitutionalization*. Oxford University Press 2022, s. 117–132.

22. David M. Trubek – Alvaro Santos, *Introduction: The Third Moment in Law and Development Theory and the Emergence of a New Critical Practice*, s. 1–18 teoksessa David M. Trubek – Alvaro Santos (eds), *The New Law and Economic Development. A Critical Appraisal*. Cambridge University Press 2006.

lulla oikeudellisia ja taloudellisia reformeja, joita on kutsuttu shokkiterapiaksi. Yksityistäminen oli keskeistä. Ajatus oli saada siten talous nopeasti nousuun, jotta markkinatalous voisi alkaa huolehtia ihmisten hyvinvoinnin turvaamisesta. Yksityistäminen johti kuitenkin pääomien kasautumiseen harvoille, ja erityisesti Venäjällä kansalaisyhteiskunnan heikkous, korruptio ja asteittainen poliittisen vallan keskittyminen johtivat siihen, ettei oikeusvaltio vahvistunutkaan vaan lähti luisumaan alamäkeä. Monissa kehittyvissä maissa huomattiin, että kytkentä maailmantalouteen myös altisti ne tuon järjestelmän suurille heilahteluille, kriiseille ja luonnonvarojen riistolle.

Oikeuden ja kehityksen tutkimuksessa talouden ja oikeudellisten instituutioiden keskinäissuhde on kehityksen alkuvaiheessa ollut olennaisin, mutta kritiikin myötä on nähty, että oikeusvaltiollisuuden merkitys yhteiskuntakehityksessä on paljon tätä laajempi. Esimerkiksi ihmisoikeudet, kuten poliittiset ja sosiaaliset oikeudet, tarvitaan turvaamaan ihmisten asemaa niin suhteessa markkinoiden toimintaan kuin valtiovaltaankin, sillä erityisesti kehittyvien maiden olosuhteissa on riski siitä, että ihmisten haavoittuvaa asemaa käytetään hyväksi. Silloin markkinatalous ei tuotakaan hyvää siihen yhteiskuntaan, josta on kyse, vaan hyödyt valuvat muualle, globaalin talousjärjestelmän taitavien ja vaikutusvaltaisten toimijoiden taskuihin. Oikeutta tarvitaan myös turvaamaan sananvapautta ja esimerkiksi neljännen valtiomahdin, median, toimintaa.

Kehitysoikeuden alueella on myös uudenlaista kilpailua. Kiina toteuttaa mitattavaa Vyö ja tie -aloitteen ulkopoliitiikkaansa, jolla se hakee vaikutusvaltaa erityisesti kehittyvien maiden talouteen ja politiikkaan infrastruktuuri-investoinneilla. Kiinan mukaan tällainen taloudellinen yhteistyö on toteutettava nimenomaan neutraalisti puuttumatta samalla toisen osapuolen sisäiseen oikeuskehitykseen. Todellisuudessa investoinnit vahvistavat keskinäisriippuvuutta.²³

Uusliberalistinen käsitys maailmantalouden kasvun hyödyistä ja sitä vastaan osoitettu kritiikki poikivat vaihtoehtoisia ajattelutapoja. Eräs näistä oli *Amartya Senin* tunnetuksi tekemän inhimillisen kehityksen (human development) korostaminen, ja tuo ajattelu on saanut jalansijaa erityisesti YK:n toiminnassa.²⁴ Kehitys ilmeni tämän mukaisesti vapauden lisääntymisenä.²⁵

Oikeuden ja kehityksen suhteen teoretisointi nostaa esille perustavia kysymyksiä. Jos puhutaan köyhimmistä kehittyvistä maista, talouden kysymykset korostuvat. Olisi varmistettava kelvolliseen elämään tarvittavan vaurauden perustaso ja samalla vahvistettava valtiovallan kykyä ylipäättään hallinnoida yhteiskunnallista kehitystä. Samalla taloudellisen kehityksen korostukset voivat

23. Wenhua Shan – Kimmo Nuotio – Kangle Zhang, *Normative Readings of the Belt and Road Initiative. Road to New Paradigms*. Springer 2018.

24. Ks. esim. Sam Adelman – Abdul Paliwala, *Beyond Law and Development?*, s. 23–24 teoksessa Sam Adelman – Abdul Paliwala (eds), *The Limits of Law and Development, Neoliberalism, Governance and Social Justice*. Routledge 2020.

25. Amartya Sen, *Development as Freedom*. Anchor Books 1999.

merkitä sitä, että kehittyvään maahan viedään markkinatalouden perussäätelyä tavalla, joka edustaa eräänlaista uutta kolonisaatiota. Joudutaan pohtimaan sitä, mitä oikeastaan ollaan tavoittelemassa ja miten edistymistä tavoitteen suuntaan voidaan mitata.

Paul Gowder on kiinnittänyt huomiota siihen, että filosofis-oikeudellinen oikeusvaltioteoria on erkaantunut taloustieteen ja politiikan tieteen vastaavasta. Edellinen on jäänyt abstraktiksi käsitteelliseksi pohdiskeluksi, kun taas taloustieteen ja politiikan tieteen puolella on pyritty empiiriseen mitattavuuteen mutta vastaavasti periaatteelliset kysymykset on saatettu kuitata hyvinkin nopeasti. Gowderin mukaan filosofis-oikeudellisessa teoretisoinnissa on yleensä lähdetty siitä, että päämääränä on vapauden edistäminen, kun taas taloustieteen ja politiikan puolella on painotettu oikeusvaltiollisuuden välinearvoa talouskasvua ajatellen.²⁶ Gowderin oma teoretisointi painottaa vapauden sijaan yhdenvertaisuutta oikeusvaltiollisuuden edistettävänä tavoitteena. Olennaista on myös, että eri keskustelut aiheesta tulisi saada kytketyksi yhteen. Filosofis-oikeudellisen keskustelun tulisi myös onnistua kiinnittymään empiirisiin kehitysindikaattoreihin.

3. Kapea käytävä

Oikeustieteilijänä kiinnitän huomiota siihen, että taloustieteen ja politiikan analyysit instituutioiden merkityksestä maiden taloudelliseen ja muuhun kehitykseen tuntuvat hyvin olennaisilta, ja oikeustieteilijöiden tulisikin hakeutua myös tämäntyyppisen tutkimustiedon äärelle. Juuri maiden huomattavat kehityserot osoittavat, ettei kyse ole mistään esimerkiksi kulttuurilla selitettävistä eroista vaan poliittiset ja oikeudelliset instituutiot ja niiden asteittainen kehitys ovat olennaisia. Esimerkiksi Englannissa oikeusvaltiollisuus vahvistui hallintatapana mainion vallankumouksen myötä vuoden 1688 jälkeen. Se liittyi sellaiseen pluralistiseen hallintotapaan, jossa myös vallanpitäjien oli sitouduttava yhteisiin sääntöihin. Analysoimalla eri maiden kehitystä historiallisesti voidaan siten ymmärtää sitä, miten ja miksi toiset maat ovat menestyneet kehityksessä toisten jäädessä vaille menestystä.²⁷

Vertailevat poliittisen taloustieteen tarkastelut osoittavat myös sen, että valtiot voivat niin onnistua kuin epäonnistuaakin eri tavoin, jos arvioidaan asiaa siltä kannalta, millainen hyvä elämä yksilöillä on mahdollista valtion piirissä. *Acemoglu* ja *Robinson* käyttävät ilmaisua ”kapea käytävä” kuvaamaan sel-

26. Paul Gowder, *The Rule of Law in the Real World*. Cambridge University Press 2016, s. 2–3.

27. Daron Acemoglu – James Robinson, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown 2012, s. 302 ss.

laista olotilaa, jossa valtio on yhtäältä riittävän vauras ja vahva, jotta se pystyy tarjoamaan suojaa ja turvaa kansalaisilleen, mutta toisaalta riittävästi kansalaisyhteiskunnan kontrollissa, jotta valtiovallan tavoitteet eivät itsenäisty liiaksi siitä, mikä kansalaisille on hyväksi. Vapautta ja hyvinvointia turvaava hallinto pysyy kansalaisyhteiskunnan kontrollissa. Tarvitaan valtiota, jolla on kyky panna lakeja täytäntöön, kontrolloida väkivaltaa, selvittää konflikteja ja tarjota julkisia palveluita mutta joka on silti hyvin järjestäytyneen yhteiskunnan viimekätisessä valvonnassa.²⁸

Yhteiskuntateoriaa lukeneet tunnistavat sen, että myös länsimaisissa kehittyneissä yhteiskunnissa on historian saatossa kohdattu hankalia ongelmia ja kehitelty teorioita, joilla ongelmiin vastataan. Teoriat ovat olleet vastauksia näihin ongelmiin. Erityisesti sen jälkeen, kun uskonnon ja kirkon asema heikkeni, tuli kysymykseksi, miten hallitsijan valta ja valtiovalta perustellaan. Yhteiskuntasopimusteorioissa hobbeslainen perinne on perustellut hyvin vahvaa valtiota, koska vain siten voitiin välttää luonnontila, jossa jokainen soti toista vastaan. Lockelaisessa perinteessä yhteiskuntasopimuksella perusteltiin omaisuuden ja vapauksien turvaaminen. *Rousseau*n mukaan puolestaan luonnontila oli rauhallinen mutta vasta kulttuuri ja omistaminen synnyttivät sen epätasa-arvon, jonka ylläpitäminen vaati valtion pakkovaltaa.²⁹

Länsimaisessa oikeusajattelussa ja valtiosääntökäytännössä on seurattu lähinnä *Locken* mallia. Demokratia ja yksilön oikeudet ovat saaneet yhtä aikaa merkitystä. Amerikkalaisessa perinteessä puhutaan checks and balances -mekanismeista. Kaikkea valtaa ei ole koottu yhteen, vaan eri vallat rajoittavat toisiaan. Valtiovallan kolmijako on tämän ilmentymä. Mediasta puhutaan usein neljäntenä valtiomahtina. Media on, silloin kun se ei ole valtiovallan kontrollissa, olennainen keino kansalaisyhteiskunnalle valvoa julkisen vallan toimintaa. Sananvapaus tulee tästäkin syystä turvata.

Oikeusvaltion vahvistumisen tavoitteen voi nähdä itseisarvoksi, ja samaa voi perustella myös välineellisemmin: oikeusvaltio turvaa valtiovallan kykyä palvella yhteiskuntaa. Kannattaa pysähtyä hetkeksi tämän kysymyksen äärelle.

Oikeusvaltiossa on olennaista, että vallankäyttö on sidottu lakeihin ja oikeusjärjestykseen. Kuten jo *Locke* näki, valtio tarjoaa täytäntöönpanokoneiston oikeusjärjestelmän tueksi. Ilman tätä pakkovaltaa oikeus jäisi heikoksi eikä siirtyminen pois epävarmuuksien hallitsemasta luonnontilasta olisi mahdollinen.

28. Daron Acemoglu – James Robinson, *The Narrow Corridor. States, Societies, and the Fate of Liberty*. Penguin 2019.

29. Juha Tolonen, *Valtio ja oikeus. Tutkimus lain käsitteestä*. Åbo akademi 1989. Marcelo Neves on käsitellyt oikeuden ja oikeusvaltiollisuuden kysymystä Themiksen ja Leviathanin välisenä jännitteenä. Vahvaa valtiota tulisi täydentää pyrkimyksellä oikeudenmukaisuuteen. Ks. Marcelo Neves, *Zwischen Themis und Leviathan. Eine schwierige Beziehung*. Nomos 2000. Ks. siitä myös Kimmo Nuotio, *Systems Theory with Discourse Ethics: Squaring the Circle? Comment on Marcelo Neves's Zwischen Themis und Leviathan*. *No Foundations* 7 (2010), s. 59–85.

Ihmiset eivät yhteiskuntasopimuksella luovuta pois oikeuksiaan vaan ainoastaan oikeuksien täytäntöönpanoon liittyvän vallan, joka luonnontilassa on heillä itsellään.³⁰ Lainsäädännön ansiona on yhdenvertaisuuden takaaminen, koska lait säädetään yleisiksi. Oikeusvaltiollisessa hallinnossa ja tuomioistuintoiminnassa on kytketty pois asiattomat motiivit ja ratkaisuperusteet.

Demokraattisessa oikeusvaltiossa myös oikeuden tuottaminen kansanvaltaisesti turvataan. Poliittiset oikeudet osaltaan turvaavat tätä. Vahvimman määritelmän mukaan oikeusvaltio (Rechtsstaat) olisikin yhteiskunnan ja sen jäsenten keino organisoida valtiovalta itsehallintonsa välineeksi. Kansanvaltaisessa poliittisessa järjestelmässä poliittinen valta järjestyy kamppailun mukaisesti ja oikeusjärjestelmä ja viranomaistoiminta sitä vastoin edustavat jatkuvuutta.

Jos *Hobbesin* Leviathan edusti täydellisen vahvaa valtiota, johon oli turvaututtava kaaoksen välttämiseksi, Locken mallissa jo haettiin samalla rajoitusta valtiovallan käytölle. Orastava demokratia ja ihmisten luonnolliset oikeudet tarjosivat tähän väylän. Yksilönvapaudesta tuli arvokasta, ja se alkoi asettaa vaatimuksia sen suhteen, kuinka yhteiskuntaa tuli hallita.

Acemoglu ja Robinson tekevät tärkeän havainnon siinä, ettei kapea vapauskäsitys välttämättä anna oikeaa kuvaa asian viimekätisestä luonteesta. Vapaus ei ole pelkästään sitä, ettei joku toinen tai valtiovalta suoraan rajoita vapauttasi. Republikaanistinen vapauskäsitys, jota esimerkiksi *John Braithwaite* ja *Philip Pettit* ovat tuoneet keskusteluun erityisesti *Quentin Skinnerin* historiatieteellisten tarkasteluiden pohjalta³¹, tuo tähän tärkeän lisän: todellinen vapaus on sitä, ettei ole sellaista yläpuolella olevaa valtaa, joka voi mielivaltaisesti, milloin tahansa, puuttua elämäsi ja tehdä tyhjäksi vapautesi ja oikeutesi. Oikeusvaltiossa tulee sitoa yhteen kaikki vallankäyttö. Kukaan ei voi olla oikeuden ylä- tai ulkopuolella.

Heimoyhteiskunnissa, joissa elettiin yleensä kirjoittamattoman perinteisen tapaoikeuden mukaisesti, yksilön tuli noudattaa vakiintuneita normeja eikä varsinaista vapauspiiriä voinut olla. Valtion syntymisen myötä tuli mahdolliseksi ajatella yksilön vapautta ja oikeusjärjestelmää sen takaajana. Valtion väkivalta-monopoli merkitsi huomattavaa turvallisuuden paranemista.

Kansainvälisen oikeuden ja kehityksen suhteen tutkimuksessa on ollut huomattavan kriittinen ote. Usein tähän on liittynyt yksityiskohtaisia tutkimuksia ja havaintoja tietyistä nimenomaisista kohteista. Esimerkiksi *Luis Eslava* on tutkinut Kolumbian pääkaupungin Bogotán muutoksia, kun se on tullut osaksi kansainvälisiä kehityshankkeita. Kansainvälisestä oikeudesta on tullut väline,

30. John Locke, *The Second Treatise on Human Government*. 1690, kappale 89.

31. John Braithwaite – Philip Pettit, *Not Just Deserts. The Republican Theory of Criminal Justice*. Oxford University Press 1990, erit. luku 5 ja Philip Pettit, *Republicanism, A theory of Freedom and Government*. Oxford University Press 1997. Quentin Skinner katsoo republikaanistisen vapauskäsitteen väärittäneen suurta osaa eurooppalaista ajattelua roomalaisesta oikeudesta lähtien mutta tulleen Hobbesista alkaneen liberalismiin voittokulun syrjäyttämäksi. Ks. Quentin Skinner, *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge University Press 2008.

jolla tuotetaan muutoksia paikalliseen hallintoon, mikä puolestaan tuo uusia ja syvempiä jakoja hallintointiin, erityisesti suhteessa entistä näkymättömämpään, laittomaksi koettuun ja kehittymättömään Bogotán slummialueeseen. Yhtenä ongelmana lienee siten se, että kun kansainvälinen oikeus asettuu yhteyteen hyvin paikallisten kysymysten kanssa, siitä tulee elämän sääntelijä uudella tavalla ja kehityshankkeillaan se kytkee paikallisia kehityksiä globaaliin järjestelmään.³²

Jos kansainvälisen oikeuden tutkimuksessa on havahduttu siihen, että elämän sääntelyyn osallistuminen uhkaa viedä sen hyvin kauas alkuperäisistä tehtävistään valtioiden välisten suhteiden sääntelijänä, myös muista näkökulmista voidaan havaita vastaavaa. Esimerkiksi YK:n kestävän kehityksen tavoitteet linjaavat tyylikkäästi ihmiskunnan ratkaistavia yhteisiä kysymyksiä ja antavat tukea politiikan suuntaamiseen. Samalla kuitenkin saattaa peittyä se, että yhden tavoitteen edistäminen voi vaatia jossain toisessa suhteessa taka-askelta. Laaja-alaisessa kestävyystutkimuksessa on kiinnitetty huomiota tähän jännitteeseen, joka johtuu siitä, ettei kulttuurin tai kulttuurien tasoa ole otettu mukaan. Esimerkiksi alkuperäiskansojen asemaan liittyvät kysymykset on saatettu sivuuttaa.³³

Martti Koskenniemi on vastaavasti huomauttanut siitä, että vaikka hallintointi on tullut yhä globaalimmaksi, demokraattinen mielikuvitus on jäänyt yksittäisten poliittisten yksiköiden vangiksi. Globaalissa hallinnoinnissa tätä puutetta on koetettu paikata 1970-luvulta lähtien turvautumalla yksilöiden ihmisoikeuksiin. Ihmisoikeuspainotus puolestaan tuli yhteen talouden ja asian tuntijavallan kanssa. Koskenniemen mukaan tämä liitto natisee nyt liitoksissaan. Isossa kuvassa varmasti näin onkin. Globaalin hallinnoinnin ongelmat eivät ratkea, jollei pystytä tarjoamaan enemmän. Oikeus ihmisoikeusvalitukseen ei riitä, jos köyhyys ja näköalattomuus vallitsevat.³⁴

Marcelo Neves on kehittänyt ylikansallista konstitutionalismia vastaukseksi siihen, kuinka erityisesti tuomioistuimet voivat tukeutua eri oikeusjärjestyksiin nojaten myös ylikansalliseen ja kansainväliseen oikeuteen. Tämä voisi selvittää ymmärrystä kansainvälisen oikeuden ja kansallisen oikeuden välisestä suhteesta, koska se suhteellistaa tätä kahtiajakoa ja jopa vahvistaa perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä yhteiskuntakehityksen hallinnoinnissa kansallisissa järjestelmissä.³⁵

On varmaankin liian toiveikasta edes ajatella, että voisi olla jokin yksi ja yhteinen oikeuden ja kehityksen suhdetta määrittävä malli tai teoria. Tämä saattaa olla synnä siihen, ettei sellaista yleensä edes esitetä. Samalla on kuitenkin selvää, ettei voida noin vain luopua näiden kysymysten pohtimisesta. Voi esimerkiksi

32. Luis Eslava, *Local Space, Global Life. The Everyday Operation of International Law and Development*. Cambridge University Press 2015.

33. C. Parker Krieg – Reetta Toivanen, Introduction, teoksessa C. Parker Krieg – Reetta Toivanen (eds), *Situating Sustainability*. Helsinki University Press 2021, s. 8.

34. Martti Koskenniemi, *Imagining the Rule of Law: Rereading the 'Grotian Tradition'*. *European Journal of International Law* 30(1) 2019, s. 17–52, 52.

35. Marcelo Neves, *Transconstitutionalism*. Hart 2013.

kysyä, olisiko vertailevasta oikeustieteestä tai oikeushistoriasta apua pohdittaessa eri yhteiskuntien oikeusperinteiden kestävyyttä ja oikeusvaltiollisuutta ja niiden tarpeellisuutta vastaisen yhteiskuntakehityksen kannalta.

Historialliset kehityskulut voivat antaa näkymää siihen kapean käytävänkin kannalta olennaiseen kysymykseen, voivatko oikeusvaltiolliset rakenteet auttaa yhteiskuntaa pääsemään tälle kapealle käytävälle ja pysymään sillä. Vaikkapa pohjoismaisittain kysymys voisi olla, mitkä tekijät ovat tässä tukeneet. Kuinka suuri merkitys on ollut esimerkiksi yhtäältä paikallishallinnon demokraattisuuden perinteellä, toisaalta luterilaisen kirkon opeilla ja vaikutuksella? Oikeushistoriallinen tarkastelu voi kertoa siitä, millaiset kehitysvaivat jossakin yhteiskunnassa on. Historia antaa niin sanotun polkuriippuvuuden mukaan rajoitteita sille, mikä on mahdollista. Pohjoismaisesta oikeudesta voidaan antaa tietoa, mutta pohjoismaista yhteiskuntahistoriaa ei voi sellaisenaan toistaa muualla.³⁶

Myös globaalissa historiassa on koettu viime vuosina suuria käännteitä. Vielä viime vuosikymmenen lopulla saatettiin uskoa, että länsimainen vapausoikeuksia painottava oikeuskäsitys tulisi yleiseksi malliksi muulle maailmalle, todistihan Neuvostoliiton romahdus sosialistisen yhteiskuntamallin toimimattomuutta. Rankan yksityistämishojelman läpikäyneen Venäjän kehitys kohti entistä autoritaarisemmin hallittua mallia puolestaan on esimerkkinä sille, ettei pelkkä yksityistäminen takaa yhteiskunnallisen hyvän jakautumista oikeudenmukaisesti eikä johda myöskään oikeusvaltiollisten instituutioiden vahvistumiseen. Samalla Venäjän kehitys oli yhteydessä globalisaation voimiin. Venäjä kääntyi kuitenkin sisäänpäin.³⁷

Vaikka valtion tulisikin olla vahva turvatakseen yhteiskunnan tasapainoista kehitystä, usein ongelmana on ollut se, että valtiovalta karkaa yhteiskunnan kontrollista. Paradoksaalisesti valta silloin uudestaan yksityistyy ja alkaa palvella vallanpitäjien omia intressejä. Esimerkiksi Venäjällä tai Kiinassa joutuminen valtionjohdon tai puolueen epäsuosioon voi nopeasti merkitä yksilölle vaikeuksia ja jopa vapauden menetystä. Republikaanistisen vapauskäsityksen mukaista on ajatella, että tällaisissa järjestelmissä vapaus on kaiken aikaa heikkoa ja ehdollista, sillä jokainen tietää tämän eikä voi luottaa siihen, että tiukassa paikassa yksilön oikeudet turvataan.

Palaamme tuonnempana oikeusvaltiollisuuden indikaattoreihin. Niitä tarkastelemalla selviää nopeasti, että eri mailla ja valtioilla on erilaisia vahvuuksia. Esimerkiksi Kiinassa yksilön turvallisuus on sinänsä hyvällä tasolla, vaikka mo-

36. Tulkintaa pohjoismaisesta oikeudesta esim. Jaakko Husa – Heikki Pihlajamäki – Kimmo Nuotio, *Nordic Law – Between Tradition and Dynamism*, s. 1–39 teoksessa Husa – Pihlajamäki – Nuotio, *Nordic Law – Between Tradition and Dynamism*. Intersentia 2007 ja Pia Letto-Vanamo – Ditlev Tamm – Bent Ole Gram Mortensen (eds), *Nordic Law in European Context*. Springer 2019.

37. Ks. esim. M. Muravyeva, *Is There Rule of Law in Russia? Revisiting the Concept and Practice*. *Review of Central and East European Law* 44(3) 2019, s. 269–274.

nella muulla mittarilla ongelmia onkin. Yksilön riski joutua väkivallan uhriksi on alhainen. Valtion oma vallankäyttö on kuitenkin suhteellisen rajoittamatonta, ja erityisesti jos otettaisiin huomioon edellä mainittu republikanistinen vapaus, Kiinan sijoitus laskisi edelleen.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio edustaa ideaalittyyppisesti mallia, jossa valtiovalta on alistettu yhteiskunnan kontrolliin, jossa verotuksen taso on korkea mutta jossa yksilöille tuotetaan koulutusta, turvaa ja palvelua erilaisten elämän riskien varalta.

Hyvinvointivaltiossa turvataan paitsi vapaus yövärtijavaltion tapaan myös yksilön kasvua vapautteen kykenevänä subjektina. Vaikka tällainen malli voi olla houkutteleva kehittyville maille, ei ole kuitenkaan selvää, että sitä kohti kyetään suuntaamaan. Valtion täytyisi vahvistua ja vaurastua samalla kun sen täytyy kuitenkin säilyä yhteiskunnan kontrollissa. Pohjoismainen hyvinvointivaltio saattaa olla harvinainen poikkeus, ja kansainvälisen talouden puristuksessa myös Pohjoismailla on vaikeuksia ylläpitää hyvinvointinsa tasoa. Pohjoismainen valtio- ja yhteiskuntamalli on vuosisataisen kehityksen tulosta.

Esimerkiksi Amerikan yhdysvallat on toisenlaisen kehitystien tulosta, eivätkä hyvinvointivaltiolliset piirteet ole korostuneet siinä samalla tavoin. Yhdysvalloissa perustuslaki oli jo alkuaan kompromissi, koska sen tuli sallia etelävaltioissa tuolloin harjoitettu orjuus ja koska esimerkiksi aseenkanto-oikeudesta tuli niin vahva, että se on estänyt nykyaikaisen ampuma-aseiden kontrollin. Eurooppalaisittain ihmisoikeusjärjestelmä nousee kansallisista valtiosääntöperinteistä ja on modernimpi, joskin sekini on aukollinen.

Edellä kerrotun tiiviin esityksen perusteella voi jo sanoa, että valtion kehityspotentiaalin arvioinnissa tarvitaan analyttistä ymmärrystä siitä, missä tilanteessa kehityksessä ollaan ja mitä asiaa halutaan ensisijaisesti korjata. Esimerkiksi korruption torjunta vaikuttaisi useimmissa tapauksissa lupaavalta etenemissuunnalta, sillä siten voidaan estää julkisen edun taipumista yksityiseksi, vahvistaa laillisuuden ja oikeusvaltiollisuuden toteutumista ja edistää sitä, että yhteiskunta pystyisi oikeuden kautta ratkomaan ongelmiaan. Valtiontalouden vahvistaminen sillä, että valtio pystyy keräämään verotulonsa, on tärkeää, koska näin vahvistetaan valtion kykyä huolehtia niistä tehtävistä, jotka sille on annettu. Heikkojen ryhmien oikeudet ja oikeuksiin pääsy yleensä ovat hyviä aiheita, koska niitä on vaikea käyttää väärin. Tältä pohjalta on kehitelty ihmiskeskeistä näkökulmaa oikeusprosessiin ja oikeuteen (people-centred justice).³⁸ Ihmis- ja perusoikeuksien ja niiden täytäntöönpanon vahvistaminen on erityisen tärkeää, kun on tarpeen turvata yhteiskunnan mahdollisuuksia hallita valtion toimintaa ja ehkäistä vallan väärinkäyttöä.

38. Ks. esim. OECD, OECD Framework and Good Practice Principles for People-Centred Justice. OECD Publishing 2021 osoitteessa <https://doi.org/10.1787/cdc3bde7-en> (vierailtu 1.9.2023).

Korruptio rapauttaa kansalaisten luottamusta julkiseen valtaan ja siten heikentää oikeusvaltiota. Korruption ja inhimillisen kehityksen keskinäisriippuvuus on hyvin huomattava. Mitä enemmän on korruptiota, sitä heikompi on inhimillisen kehityksen tila. Korruptio myös luo edellytyksiä rikollisuudelle.³⁹ Korruption vastustaminen lieneekin yksi merkittävimpiä keinoja vahvistaa julkisen vallan hyväksyttävyyttä. Mikään kovin helppo keino se ei kuitenkaan ole, koska korruptiota on hyvin monenlaista ja yhdenlaisen korruption torjunta voi vahvistaa korruptiota toisella suunnalla. Korruptio voi myös olla kulttuuriin syvästi juurtunut. Monissa maissa edellytetään erilaisia pieniä lahjuksia viranomaisille ja esimerkiksi lääkäreille, jotta saa asiansa hoidetuksi. Korruptiossa on olennaisinta yksityisen edun tavoittelu asemansa perusteella.

4. Oikeusvaltiollisuus suhteessa oikeudenmukaisuuteen

Oikeusvaltiollisuus liittyy ja on syytä myös kytkeä oikeudenmukaisuusteorioihin, jollei tyydytä kapeimman käsityksen mukaiseen tulkintaan. Vaikutusvaltainen *John Rawlsin* oikeudenmukaisuusteoria pohjaa *Immanuel Kantin* ajatteluun ja vie sitä eteenpäin. Rawlsin teoria selittää myös sen, miksi taloudellinen eriarvoisuus voi olla perusteltua eikä se itsessään uhkaa oikeudenmukaisuutta, kunhan tulo- ja varallisuuserot palvelevat kokonaishyvää.⁴⁰ Myöhemmin Rawls vielä kehitteli oikeudenmukaisuusteoriaansa, jotta se soveltuisi oikeudenmukaisuuden käsitteeseen sellaisessa moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa vallitsee erilaisia käsityksiä yhteiskunnallisesta hyvästä.⁴¹

Oikeuden ja kehityksen kannalta kiinnostava Amartya Senin oikeudenmukaisuusteoria perustuu Rawlsin teorian kritiikkiin, sillä Senin mukaan ei ole mielekäästä tavoitella täydellistä teoriaa oikeudenmukaisuudesta vaan tarvitaan käytännöllisempää mallia, sillä kaikki valtiot ja yhteiskunnat ovat enemmän tai vähemmän kaukana ehdottoman teorian vaatimuksista. Senin mukaan tulisikin edetä asteittain puuttuen sellaisiin epäoikeudenmukaisuuksiin ja vääryyksiin, jotka tunnistamme.⁴²

Senin ajatuksena on luonnostella oikeudenmukaisuusteoriaa, joka soveltuisi mahdollisimman monen yhteiskunnan arviointiin. Sen torjuu ajatuksen, että esimerkiksi talouskasvu tai köyhyyden poistaminen olisi itseisarvo. Taloudella on

39. Susan Rose-Ackerman – Bonnie J. Palifka, *Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform*. Second edition. Cambridge University Press 2016, s. 27–31.

40. John Rawls, *A Theory of Justice*. Harvard University Press 1971.

41. John Rawls, *Political Liberalism*. Columbia University Press 1996.

42. Amartya Sen, *The Idea of Justice*. Harvard University Press 2009.

merkitystä, mutta olennaista on, miten erilainen hyvä jakautuu yhteiskunnassa mahdollistaan hyvän elämän. Ajatuksena on, että ihmisissä on kyvykkyyttä, potentiaalia, ja inhimillinen kehitys merkitsee sitä, että ihminen voi toteuttaa itsessään piileviä mahdollisuuksia. Inhimillinen kehitys on siten käsitteellisesti lähellä vapautta, mutta se on kuitenkin jotakin muuta ja enemmän kuin mitä perinteisesti vapaudella käsitetään.

Liberaalin internationalismin voiman ja uskottavuuden heikentyminen ja maailman moninapaistuminen pakottavat tarkentamaan käsitystä siitä, mitä oikeastaan tehdään, kun annetaan apua toiselle maalle tämän oikeusvaltiokysymyksissä. Emme voi väistää kysymystä siitä, missä määrin olemme itse tietynlaisten omista perinteistämme nousevien käsitystemme vankeja ja miten voisimme varmistaa, että aidosti tuemme oikeanlaisia kehityspyrkimyksiä. Samalla olisi vältettävä luisuminen täydelliseen relativismiin ja nihilismiin. Oikeusvaltiollisuus tuntuisi kuitenkin kytkeytyvän eri tavoin oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan ja hyvän elämän ja vapauden takaamiseen jokaiselle. Aristoteelista ajatusta lainataksemme: ehkä tunnemme oikeusvaltion parhaiten siitä, mitä se ei ole. Se ei ole ainakaan korruptoitu harvojenvalta, jossa yksilön ja yhteiskunnan vaikutusvalta on suljettu pois ja jossa julkisen vallan käyttöä ei valvota. Oikeusvaltiossa vallan väärinkäyttöä torjutaan tehokkaasti.

Eurooppalaisessa oikeusajattelussa korostuu näkemys, että oikeusvaltio, demokratia ja yksilönoikeudet kuuluvat yhteen. Erityisesti nyt, kun eletään deglobalisaation aikaa, jolloin suurvaltainnit eriytyvät ja maailma jakautuu geopolittisesti entistä selvemmin, on tarpeen pohtia myös sitä, miten tämä heijastuu oikeuden kehityspyrkimykseen. Kehittyvät maat ovat yhtäältä riippuvaisia maailmanmarkkinoista ja siihen liittyvistä mekanismeista, mutta toisaalta ne myös haluaisivat nähdä itsensä entistä itsenäisempinä toimijoina.

Kiinasta oli jo edellä puhetta. Venäjä hakee roolia Lähi-idän ja Afrikan maiden alueella, ja esimerkiksi Ukrainan sodan yhteydessä tunnetuksi tullut yksityinen Wagner-palkka-armeija on tarjonnut palveluksiaan Afrikan maiden hallinnoille. Myöskään Venäjä ei ole pyrkinyt edistämään oikeusoloja, vaan se on ollut valmis tekemään yhteistyötä sellaisten erilaisten hallintojen kanssa, jotka ovat olleet siihen valmiita.

Onkin keskeinen kysymys, millaisista lähtökohdista oikeusvaltion kehityshankkeita tulisi arvioida. Tulisiko esimerkiksi yhteistyötä tehdä vain sellaisten kehittyvien maiden kanssa, jotka ovat vältäneet yhteistyön autoritääristen maiden kanssa? Ukrainan sodan myötä on ilmennyt, että joukko Afrikan maita ei ole halunnut YK:n yleiskokouksessa tuomita Venäjän hyökkäystä vaan ne ovat pysytelleet Kiinan tavoin neutraaleina. Jos esimerkiksi Suomi rajaisi tällaiset maat oikeusvaltion kehityshankkeiden ulkopuolelle, se jättäisi käyttämättä runsaasti mahdollisuuksia olla mukana näiden maiden kehityksessä. Samalla on kuitenkin selvää, että Suomen näkökulmasta kyseisen hallinnon perussuuntautumisella

on merkitystä, koska tuo muu yhteistyö voi kertoa esimerkiksi korruptiosta tai muusta ongelmasta, joka heikentää uskoa muutoksen mahdollisuuteen.

Kapean käytävän perusajatuksen mukaisesti tulisi varmistaa, että oikeuskehitys palvelee kansalaisyhteiskunnan ja siten yksilöiden etuja eikä ainoastaan vahvista valtiovallan rakenteita. Osallisuutta ja osallistumista tukevat oikeudelliset instituutiot olisivat esimerkki siitä, miten oikeudellisin keinoin voidaan edistää tätä tavoitetta. Demokratia ei toteudu itsestään, vaan poliittiset oikeudet vaativat toteutuakseen myös oikeudellista sääntelyä. Esimerkiksi laillisen ja laittomankin rahan väylät politiikkaan heikentävät julkisen vallan toimintakykyä ja korruptoivat sitä yksityisten etujen palvelemiseen.

Kriittinen tutkimus muistuttaa edellä mainituin tavoin siitä, että tulisi välttää kehittyneiden maiden oikeuden siirtämistä sellaisenaan, koska tämä edustaisi jonkinlaista siirtomaavallan käytänteiden kopiointia tähän aikaan. Se tosiasia, että siirtomaavallan aika on osa monen kehittyvän maan omaa historiaa, tuo tähän omat lisähaasteensa. Siirtomaavallan jäljet ovat oikeudessa edelleen nähtävissä, ja nykyiset vallanpitäjät omalla tavallaan hyödyntävät näitä rakenteita. Samalla myös nykyistä hallintoa voi aidosti kritisoida asioiden nykytilasta. Afrikan maiden osalta on todettu, että keskustelussa yleensä joko nähdään oikeusvaltion kehittäminen universaalina projektina tai sitten kannatetaan hyvin suhteellistavaa näkemystä. Kumpikaan näistä näkemyksistä ei välttämättä ole toimiva, vaan tulisi sekä tavoitella jotain yleispätevää että ottaa huomioon eri maiden erityispiirteitä.⁴³

Oikeusvaltiota sen paremmin kuin demokratiaa ei voi viedä vientituotteina, vaan niiden tulee kasvaa ja kehittyä omasta maaperästään. Muussa tapauksessa kehittämistyö siirtää myös sellaisia ideologisesti värittyneitä politiikan sisältöjä, joiden siirtäminen on ongelmallista. Critical Legal Studies -suuntauksessa on edustettu tiukkaa formalismia oikeusvaltiokysymyksissä arvatenkin juuri tästä syystä.⁴⁴

On tärkeää, että oikeusvaltion ja demokratian instituutiot kehittyvät juuri kulloisenkin yhteiskunnan tilanteen ja tarpeiden pohjalta.⁴⁵ Pitää myös muistaa, että yhteiskunnat ovat jatkuvasti erilaisten sisäistenkin valtakamppailujen

43. Ks. Salmon A. Shomade, *Colonial Legacies and the Rule of Law in Africa*. Ghana, Kenya, Nigeria, South Africa, and Zimbabwe. Routledge 2022.

44. Ks. Mark Tushnet, *Critical Legal Studies and the Rule of Law*, s. 328–339 teoksessa Meierhenrich – Loughlin (eds) 2021. Anne Orford on maininnut, että 1990-luku oli oikeusvaltiollisuuden vahvistamiseen tähdänneen liberaalin internationalismin huippukohta, jonka jälkeen tällainen projekti on kohdannut monia vaikeuksia. Kysymys onkin, mitä globaali oikeusvaltiollisuus sen jälkeisessä maailmassa oikeastaan tarkoittaa. Ks. Anne Orford, *A Global Rule of Law*, s. 538–565 teoksessa Meierhenrich – Loughlin (eds) 2021.

45. Useinkaan ei ole osoittanut sellaista uudistusta, jossa esimerkiksi demokratian laajentamisen vaikutusta instituutioiden toimintaan päästäisiin todella tutkimaan. Italian vuonna 1970 toteutetun mittavan aluehallinnon uudistuksen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että osallistumisella on vaikutusta muun muassa hyvään hallintoon ja taloudelliseenkin kehitykseen. Ks. Robert D.

keskellä. Oikeusvaltion ja demokratian instituutiot ovat länsimaissakin pitkän kehityksen ja oppimisprosessien tulosta. Voi jopa kysyä, pystytäänkö tätä kehitysprosessia aidosti kiirehtimään vai tulisiko ajatella, että jokaisen maan tulisi rauhassa löytää oma tiensä. Olisi kuitenkin kyynistä ajatella, ettei mitään ole tehtävissä. On paljon asioita, joita voitaisiin tehdä nykyistä paremmin, jos vain osattaisiin ja ymmärrettäisiin. Myös virheistä voidaan oppia.

5. Oikeusvaltiollisuuden mittaamisesta

Yksi tunnetuimmista oikeusvaltioindikaattoreista on World Justice Projectin (WJP) vuosittain julkaisema raportti.⁴⁶ Raportissa piirretään kuva tarkasteltavien valtioiden oikeusvaltioprofiilista eri asiantuntijatahojen vastattua varsin yksityiskohtaiseen kysymyspatteristoon. Valtiot voivat olla hyviä eri asioissa, kukin tavallaan. Vastaavasti valtiot voivat myös parantaa suoritustaan ja ranking-sijoitustaan eri tavoin. Samalla syntyy tietynlainen kuvitelma oikeusvaltiollisuuden mitattavuudesta. Jokin hyvin merkittävä perustavanlaatuisen ongelma laskee maan sijoitusta indeksissä, mutta sen vaikutus voi kadota yhdeksi monista alakohtaisista.⁴⁷

Mitattavuus kytkeytyy juuri siihen, että oikeusvaltiollisuuden kontekstuaalisempi ja rikkaampi (vahvempi) tarkastelu kytkee sitä oikeuskulttuurisiin tekijöihin ja myös laajemmin oikeuksien, osallistumisen ja demokratian kysymyksiin. Voinee kuitenkin lähteä siitä, että indikaattoreilla on tiettyä arvoa esimerkiksi kehityssuunnan osoittajana. Esimerkiksi Venäjän kehitystä kuvaavat arvot seuraavat selvästikin sitä alamäkeä, joka on muutoinkin voitu todeta. Yleisempänä

Putnam – Robert Leonardi – Raffaella Y. Nanetti, *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press 1993.

46. Raportti ilmestyy painettuna julkaisuna mutta myös verkkojulkaisuna, jossa kerättyä dataa voi helposti selata maittain osoitteessa <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/> (vierailtu 22.8.2023). Oikeusvaltiokeskuksen oikeusvaltioindikaattoreita koskevassa selvityksessä, jonka toteutti Elsa Pakkasvirta, WJP:n raportti todettiin laadullisesti parhaaksi. Elsa Pakkasvirta, Oikeusvaltio mitattuna. Katsaus oikeusvaltion mittauskäytänteisiin ja yleisimpiin oikeusvaltiomittareihin. Oikeusvaltiokeskus 10/2023 osoitteessa https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2023-10/OVK_Pakkasvirta_Oikeusvaltio_mitattuna.pdf (vierailtu 25.10.2023).

47. Esimerkiksi jos maan hallintojärjestelmässä hallitseva puolue on oikeuslaitoksen ulottumattomissa ja valvoo sen toimintaa, oikeusjärjestelmä voi toimia hyvinkin laadukkaasti silloin, kun asia ei ole puolueen kannalta kiinnostava. Voisi kuitenkin myös ajatella, että sellainen oikeusvaltion rakenne, joka nostaa jonkin tahon oikeusvaltiollisen sitoumuksen ulkopuolelle, ei ole oikeusvaltio ollenkaan. Ajatuksellisesti oikeusvaltiollisuus olisikin juuri sitä, että kaikki julkinen valta on yhtäläisen lainsäädäntövallan kohteena ja oikeussuojaa antavat riippumattomat tuomioistuimet.

huomiona voidaan vielä nostaa esille se, että vaikka puhumme oikeudesta ja kehityksestä, kehitys hyvään suuntaan ei ole mitenkään taattua. Kehitys ei ole lineaarista, vaan nousua voi seurata lasku. Viime vuosina globaalitasolla suunta on ollut kohti oikeusvaltiollisuuden heikentymistä. Tästä voidaan tehdä se päätelmä, että oikeusvaltion kehittämisessä voi tavoitteena olla yhtä lailla puolustaa toteutunutta kehitystä ja siten estää oikeusvaltiollisuuden alamäkeä.

World Justice Projectin ohella muita tunnettuja oikeusvaltioindikaattoreita ovat Maailmanpankin World Governance Indicator sekä Heritage Foundationin ja Freedom Housen hankkeet. World Justice Project ja World Governance Indicators ovat laaja-alaisia ja sisällöllisesti lähellä toisiaan, kun taas Heritage Foundationin ja Freedom Housen indikaattorit ovat alaltaan kapeampia.

Perusoikeuksien suoja on mukana ainoastaan Freedom Housen ja World Justice Projectin indikaattoreissa. Transparency Internationalin korruptiohavaintojen indeksillä on myös yhtymäkohtia oikeusvaltioindekseihin.⁴⁸ On myös alueellista seuranta ja tiedontuotantoa. Afrikan alueella kerätään Afrobarometer-portaaliin valtioittain eriteltyä tietoa afrikkalaisten näkemyksistä muun muassa hallinnon laadusta.⁴⁹

Vaikka WJP:n indikaattorit ovat hyvin valittuja, herää silti kysymys, onko mielekästä mitata hyvin erilaisia valtioita samalla mittaristolla. Esimerkiksi sosialistiset yksipuoluemaat, kuten Kiina, eivät luonnollisestikaan menesty, kun arvioidaan vaikkapa sitä, millaisia rajoitteita valtiovallan käytölle on tai mikä on yksilön perusoikeuksien suojan taso. Sosialistisen oikeuskäsityksen mukaan valtion tulee olla vahva eikä vahvaa yksilön oikeuksien suojaa tarvita sellaisessa maassa, joka ei perustu senkaltaisille oikeutta edeltäville yksilöllisille vapausoikeuksille, jotka puolestaan lännessä nähdään keskeisiksi. Usealla mittarilla katsottuna Kiina kuitenkin menestyy yllättävän hyvin ja on esimerkiksi selvästi Venäjän edellä ja edelleen nousussa. Kiinan oikeusjärjestelmään tosin on rakennettu markkinatalouden elementtejä, mikä osaltaan on lähentänyt sitä muihin valtioihin.

6. Oikeusvaltiota kiinalaisittain

Tässä yhteydessä on tarpeen sanoa Kiinasta muutama sana erikseenkin. Nimitäin Kiina on pyrkinyt vahvistamaan oikeusvaltiollisuuttaan sen jälkeen, kun valtionjohto vuonna 2013 toi julki tätä koskevia suunnitelmia. Kiina kuitenkin

48. Tom Ginsburg – Mila Versteeg, *The Rule of Law Measurement*, s. 494–512 teoksessa Meierhenrich – Loughlin (eds) 2021.

49. <https://www.afrobarometer.org/> (vierailtu 28.9.2023).

pyrkii luomaan oman käsityksensä oikeusvaltiosta, ”rule of law’n kiinalaisin piirtein”, eikä tyydy soveltamaan länsimaisia oppeja. Kiinassa on tapana korostaa, että rule of law on parempaa kuin rule of man, millä viitataan erityisesti puhemies *Maon* aikaiseen henkilökulttiin ja Maon aikana vallinneeseen oikeudelliseen nihilismiin, kun lakiakaan ei juuri tarvittu.

Yksilön oikeuksien asema on heikko. Kiinan esimerkki osoittaa, että oikeusvaltion käsitettä on mahdollista muokata kulloisiinkin tarpeisiin. Vaikka ihmis-oikeuksien suojaaminen ei Kiinan oikeudessa ole erityisen keskeisellä sijalla, esimerkiksi kidutuksen vähentämiseksi on voitu toimia oikeudellisin keinoin Kiinan sisälläkin sen jälkeen, kun Kiina sitoutui kidutuksen kitkemiseen.⁵⁰

Kiinan oikeus on hyvin monitulkintainen ilmiö. Kiinassa on tapahtunut edistystä esimerkiksi siinä, että elintaso on noussut ja miljoonia ihmisiä on noussut köyhyydestä. Epäilemättä myös lainsäädännön ja oikeusjärjestelmän tasolla on tapahtunut edistystä, ja erityisesti kansainväliseen kauppaan liittyvä sääntely on pitkälti kansainvälisellä tasolla, sillä Kiina tähtää kasvuun juuri maailmanmarkkinoilla. Vaikka sosialismin ideologian näkyvyys on heikentynyt, poliittisesti ollaan edelleen vahvasti kiinni sen perinteessä ja yksipuoluejärjestelmässä. Sosialismiin oli siirrytty siten, että vallankumouksessa korjattiin kapitalistisen yhteiskunnan perustavia ristiriitoja, mikä samalla vaati oikeusmuodon rikkomisen. Oikeusvaltio ei siten voisikaan tarkoittaa samaa kuin porvarillisessa lännessä. Kiinalaisittain ajateltuna oikeusjärjestelmä ei ole autonominen vaan osa laajempaa oikeudellis-poliittista hallinnon järjestelmää.

Luopuminen suunnitelmataloudesta ja siirtymä sosialistiseen markkinatalouteen eivät ole merkinneet sitä, että olisi annettu markkinatoimijoille sellainen vapaus ja oikeusjärjestelmän suoja, mitä markkinataloudella lännessä ymmärretään. Oikeusvaltio kiinalaisin piirtein merkitsee edelleen, että oikeus on hallinnon väline (rule by law), ei niinkään autonominen lain alue, jolle kaikki vallankäyttö alistetaan.⁵¹ Vaikka siten Kiinan kehitys osoittaa oikeusvaltiollisuuden vahvistumisen piirteitä, kapean käytävän mukaisesta vapaudesta ei voi puhua.⁵²

Miksi sitten Kiinan tie on muodostunut tällaiseksi, että sen on vaikea lähestyä todellista oikeusvaltiollisuutta? Tähän on lukuisia vastauksia. On kiinnitetty huomiota esimerkiksi siihen, että Kiinan pitkä historia asettaa reunaehjoja sille, kuinka asiat ovat voineet Kiinassa kehittyä. Oikeusvaltiollisuus ei ollut kovin kehittyntä ennen kommunistista vallankumousta. Omaksuttuun sosialismiin

50. Eva Pils, *China’s Human Rights Lawyers. Advocacy and Resistance*. Routledge 2015, s. 2.

51. Ks. Ignazio Castellucci, *Rule of Law and Legal Complexity in the People’s Republic of China*. Università degli Studi di Trento 2012, s. 81 ja monin kohdin. Castellucci korostaa myös Neuvostoliiton aikaisten mallien merkitystä, joka on keskeinen senkin vuoksi, että moni Kiinan politiikan ja juridiikan johtohahmo sai aikanaan myös koulutuksensa Neuvostoliiton yliopistoissa.

52. Acemoglu – Robinson 2019, luku 7.

vaikutti myös Neuvostoliiton malli.⁵³ Pitää muistaa, että jo Neuvostoliitossa kehitettiin ajatusta sosialistisesta laillisuudesta, joka poikkesi länsimaisesta ajatuksesta. Neuvostoliiton romahdus vauhditti Kiinassa aloitettuja yhteiskunnallisia ja taloudellisia uudistuksia, koska esimerkki pelotti.

Kiinalaiseen mentaliteettiin kuuluu tietynlainen kokeiluluonne. Uudistuksia on voitu luonnehtia sanonnalla ”ylitetään joki kiviä tunnustellen (crossing the river by touching the stones)”.⁵⁴ Jo vuonna 2013 julkisuuteen vuoti Kiinan valtionjohdon muistio, jossa päättäväisesti torjuttiin niin länsimainen perustuslaillinen oikeusvaltiomalli kuin universaalit lännen suosimat ihmisoikeudet.⁵⁵ Kiina on myös digitaalinen imperiumi, joka levittää vaikutusvaltaansa kehittyviin maihin. On eri syitä, minkä vuoksi esimerkiksi Afrikan maat voivat olla otollisia tällaiselle vaikuttamiselle.⁵⁶

Perustuslakia uudistettiin Kiinassa vuonna 2018 ja siinä yhteydessä *Xi Jinpingin* ajattelu on nostettu valtiosäännön tasolle. Viimeistään nyt saatiin haudata odotukset siitä, että Kiinan avautuminen merkitsisi lähentymistä länsimaisten oikeusvaltiollisten mallien suuntaan. Puolueen asema vahvistui edelleen. Kuten muuallakin maailmassa juristitutkijoiden eliitti käy Kiinassa vilkasta keskustelua siitä, mitä oikeusvaltiollisuudella olisi ymmärrettävä.⁵⁷ Näkemykset vaihtelevat konservatiiveista avantgardisteihin. Välttämättä tämä keskustelu ei vaikuta suuresti todelliseen oikeuskehitykseen.

7. Lupaavia aihioita oikeusvaltiollisuuden kehittämiseen

7.1. Kansalaisyhteiskunta mukaan

EU:n tilintarkastustuomioistuimen tarkastusraportissa vuodelta 2022 selvitettiin EU:n osoittaman mittavan taloudellisen tuen vaikutusta oikeusvaltion vahvistumiseen Länsi-Balkanilla. Tulos oli vaatimaton, sillä merkittävistä panostuksista huolimatta edistystä ei juuri saatu aikaan. Raportin suositukseen kuuluu muun

53. Jaakko Husa, *Developing Legal System, Legal Transplants, and Path Dependence: Reflections on the Rule of Law*. *The Chinese Journal of Comparative Law* 6(2) 2018, s. 129–150.

54. Yongjun Zhao, *China's Disappearing Countryside. Towards Sustainable Land Governance for the Poor*. Routledge 2013, luku 4.

55. <https://www.nytimes.com/2013/08/20/world/asia/chinas-new-leadership-takes-hard-line-in-secret-memo.html> (vierailtu 28.9.2023).

56. Anu Bradford, *Digital Empires. The Global Battle to Regulate Technology*. Oxford University Press 2023.

57. Samuli Seppänen, *Ideological Conflict and Rule of Law in Contemporary China. Useful Paradoxes*. Cambridge University Press 2016.

muassa se, että hankkeissa tulee varmistaa kansalaisyhteiskunnan äänen kuuluminen.⁵⁸

Raportti antaa hyvän kuvan niistä haasteista, joita oikeusvaltion kehittämissä työssä kohdataan silloin, kun lähtötilanne on eri tavoin haastava. Edes näkymä mahdolliseen EU-jäsenyyteen tuonnempaan ei ole ollut riittävä porkkana poistamaan kehityksen esteitä. Euroopan unioni on myös muotoillut politiikkaansa, miten oikeusvaltiollisuuden tukeminen toteutetaan ulkosuhteiden osana. Lähtökohta on käytännönläheinen, sillä EU:ssa ymmärretään, ettei se voi edellyttää kaikilta maailman mailta samanlaista sitoutumista liberaaliin demokratiaan kuin mille EU:n oma oikeusvaltiokäsitys perustuu. Vaaditaan tapauskohtaista tarkastelua. EU kuitenkin pyrkii olemaan johdonmukainen siinä, miten se edistää ulkosuhteissaan oikeusvaltiota, demokratiaa ja ihmisoikeuksia.⁵⁹

Oikeusvaltion kehittämisessä on tarpeen kuunnella kansalaisyhteiskunnan toimijoiden näkemyksiä, jotta vältetään liian valtiokeskeinen näkökulma. Tämä on juuri se kohta, jossa olisi täsmennettävä, mitä kehityksellä tässä yhteydessä tarkoitetaan. Kehitys ei voi olla yksinomaan taloudellista kehitystä, vaurastumista, vaikka epäilemättä tietty vauraus on sekä valtion toimintakyvyn edellytys että ylimalkaan sen ehto, että voidaan kokea vapautta, hyvinvointia ja hyvää elämää.

7.2. Ei vientiä vaan vertaisoppimista

Pitäisin selvänä lähtökohtana, ettei oikeusvaltion kehittäminen ole sellainen vientituote, jota voisi ajatella valmiiden tuotteiden viennin näkökulmasta. Samaan aikaan muiden maiden kokemukset voivat antaa viitteitä siitä, millaiset ratkaisut ovat hyviä ja kestäviä. Esimerkiksi Euroopan neuvoston Venetsia-toimikunnan työssä valtiosääntö-konsultointi on ollut hyvin keskeistä. Toimikunnan asiantuntijat ovat tukeneet useiden Itä-Euroopan ja Keski-Aasian maiden hallituksia niiden perustuslakiuudistuksissa. Oikeusvaltiollisuuden tarkistuslista, joka edellä mainittiin, voi olla hyödyllinen myös kehityspolitiikan

58. ”Tarkastuksen tärkein johtopäätös on, että EU:n toimet ovat edistäneet uudistuksia teknisillä osa-alueilla, kuten oikeuslaitoksen tehokkuudessa ja asiaa koskevan lainsäädännön kehittämisessä, mutta riittämättömän poliittisen tahdon vallitessa toimilla on ollut vain vähäinen kokonaisvaikutus oikeusvaltioperiaatteen mukaisten perustavanlaatuisien uudistusten edistämiseen alueella.” EU:n tilintarkastustuomioistuin. Erityiskertomus 2022:1. EU:n tuki oikeusvaltioperiaatteen edistämiseksi Länsi-Balkanilla: perustavanlaatuiset ongelmat istuvat edistämisyrittämyksistä huolimatta sitkeässä. Ks. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_01/SR_ROL-Balkans_FI.pdf, s. 45 (vierailtu 25.10.2023).

59. Ks. Inge Govaere, Promoting the Rule of Law in EU External Relations: A Conceptual Framework, s. 189–206 teoksessa Rosas – Raitio – Pohjankoski (eds), 2023.

osana. Kehittyvät maat myös jakavat keskenään yhteisiä ongelmia ja voivat oppia toisiltaan keinoista kohdata niitä.

Tunnistamme yhdeksi olennaiseksi ongelmaksi sen, ettei meidän tulisi siirtää moderneja ja meillä toimivia instituutioita suoraan kehittyviin maihin – tämä edellyttäisi, että on vain yksi kehityksen tie, jota kaikkien maiden tulee kulkea. Siirtomaavaltojen vaikutukseen tulisi kiinnittää huomiota historiaa määrittävänä.

Oikeusvaltion kehittämisen ja kehittymisen kysymykset ovat entistä polttavampia, ja olisi väärin suoralta kädeltä todeta tähän liittyvät toimet mahdottomiksi. Yksinomaan ihmiskunnan suurten haasteiden kohtaaminen edellyttää, että mahdollisimman moni maa maailmassa pystyy ottamaan vastuuta oman osansa hoitamisesta. Markkinataloudelle ei ole näköpiirissä vaihtoehtoa. Oikeusvaltion kehittäminen tapahtuu väistämättä tilanteessa, jossa kohdemaassa on jo valmiiksi erilaisia valtakamppailuja ja oikeudellisia kiistoja. Tulisikin varoa sitä, että kehityshankkeissa tullaan sitoutuneeksi vain esimerkiksi jonkin eliitin näkökulmasta tärkeään asiaan, joka ei laajemmassa mitassa edistä kokonaisuutta.

7.3. Moninapaisuudella kohti laveaa käytävää?

Kiinassa on ollut tapana korostaa sitä, että Kiina on kehittyvä maa ja että oikeuskehitykseen ja sen myötä ihmisarvoiseen elämään on perustavin ihmisten oikeus.⁶⁰ Tässä näkemyksessä valtion tulisi palvella tarkoitusta kohentaa ihmisten elinoloja, mutta mitään erityistä yksilön oikeuksien korostusta se ei tarkoittaisi eikä edellyttäisi. Kehitys voidaan ymmärtää holhoavasti.

Kapean käytävän ajatuksena puolestaan on, että valtiovaltaa tarvitaan tuottamaan vapautta, jota valtiottomat, perinnäiset yhteisöt eivät jäsenilleen takaa, mutta samalla valtio itsessään vaatii kaitsemista, jottei se itsenäisty yhteiskunnasta erilliseksi keskuksiksi.

Kehittyneillä länsimailla ei tästäkään syystä ole enää sellaista hegemoniasemaa, joka voisi perustella niiden kaikinpuolisen esikuvallisuuden kehityksen mallimaina. Tähän kuuluu myös se edellä esitetty huomio, etteivät kehittyvät maat ole olleet kokonaan sivussa kehityksestä ja maailmantalouden vaikutuksista vaan ne ovat jo joutuneet kohtaamaan näitä kysymyksiä. Ei olekaan mitään neutseellista maaperää, johon uudistuksia tulisi istuttaa, vaan kohtaamme maita, jotka jo kamppailevat erilaisten kehityshaasteiden kanssa ja joiden tulisi omista lähtökohdistaan löytää reittejä eteenpäin.

60. Tätä on Kiinassa pidetty jopa Kiinan merkittävimpanä vaikutuksena kansainväliseen ihmis-oikeuksia koskevaan teorianmuodostukseen. Ks. Pinghua Sun, *Human Rights Protection System in China*. Springer 2014, s. 90.

Mitä laajemmaksi oikeuden alue ymmärretään, sitä selvempää on, ettei oikeutta sen paremmin kuin oikeusvaltiota voi todellisuudessa siirtää maasta toiseen.⁶¹ Kaiken tulee perustua siihen, että tunnetaan kyseisen kohdemaan olot ja lähdetään liikkeelle siellä tunnistetuista kehityspyrkimyksistä. Esimerkiksi pohjoismaista oikeutta voi tuskin siirtää uusiin maihin. Samalla tulee kuitenkin muistaa, että vertaisoppimista muiden maiden kokemuksista tapahtuu kaiken aikaa ja että omassakin oikeuskehityksessämme on runsaasti esimerkkejä siitä, kuinka olemme ottaneet malleja muualta.

7.4. Kehitystutkimuksen anti oikeuden ja kehityksen alalle

Oikeuden ja kehityksen tutkimus on edelleen hyvin epävarmalla pohjalla sen suhteen, kuinka instituutioiden kehittäminen oikeudellisin uudistuksin voisi parhaiten onnistua. Esimerkiksi toisiaan lähellä olevien maiden kokemukset voivat olla uudistusten lähtökohtana paremmin kuin hyvin toisenlaisten maiden. Ja pienemmät uudistukset, jotka kohdistuvat sellaisiin instituutioihin, jotka eivät ole laajasti yhteydessä muihin instituutioihin, voivat onnistua helpommin kuin hyvin kunniahimoiset, laaja-alaiset uudistukset.⁶²

Suomessa harjoitettava kehitystutkimus näyttäisi olevan varsin kriittistä perustutkimusta, jossa analysoidaan myös länsimaiden vaikutusta. Vaikkapa kaivannaisteollisuus on saattanut palvella niukasti paikallisia etuja ja hyödyttää korkeintaan suppeaa eliittiä, joka on avannut luonnonvaroja hyödynnettäväksi. Kehitystutkimuksessa on noussut esille kysymyksiä valtiollisuuden roolista kairotoiminnassa ja siitä, kuinka esimerkiksi ympäristökysymykset ja alueiden asukkaiden näkemykset tulisivat paremmin otetuiksi huomioon.⁶³

Olemassa olevaa oikeustieteellistä kehityksen tutkimusta tulisikin lähentää muuhun kehitystutkimukseen, mikä voisi vahvistaa kumpaakin osapuolta. Oikeusvaltion vahvistaminen ja kehittäminen osallistavampaan ja toimijuutta edistävempään suuntaan olisi yksi etenemissuunta, joka saisi näin lisää tukea. Kansalaisyhteiskunnan äänen kuuluminen olisi tarpeen sen ohella, että myös oikeusvaltioteorian ytimessä on töitä.

Vaikuttaisikin siltä, että hyvin kapea ja välineellinen lähestymistapa oikeusvaltiollisuuteen ja sen kehittämiseen on ongelmallinen. Oikeusvaltiollisuutta tulisikin ajatella pikemmin legitimiisyyttä tuottavana ja ilmentävänä instituutiona, jopa arvona. Kyse on samantapaisesta asiasta kuin valtiosääntöisyydessä,

61. Jaakko Husa, *Advanced Introduction to Law and Globalisation*. Edward Elgar 2018, s. 60–61.

62. Kokemuksia tutkimustiedon valossa on tiivistetty teoksessa Trebilcock – Mota Prado 2014, s. 39–42.

63. Ks. esim. Anja Nygren – Markus Kröger – Barry Gills, *Global extractivisms and transformative alternatives*. *The Journal of Peasant Studies* 49(4) 2022, s. 734–759.

konstitutionalismissa. Se voi olla oikeuksia takaavaa ja säilyttävää, mutta se voi samalla olla yhteiskuntaa kehittävää. Olisi kuitenkin ongelmallista korostaa tavoitteellisuutta yli oikeuksien turvaamisen.

Entä tulisiko oikeutta laajemmin otettuna sitten katsoa kapeasti, muodollisesti ja siten, että puhutaan esimerkiksi kirjoitetusta laista, vai pitäisikö oikeus ymmärtää laajemmin niin, että se käsittää oikeuskulttuurin tason asioita, kuten tapaoikeutta ja oikeuskatsomuksia?

Laajahko näkemys siitä, mitä tasoja oikeuteen kuuluu, olisi tarpeen, jotta saadaan mukaan oikeuden hyväksyttävyyden kysymykset ja vältetään se ajatus, että oikeus on yhteiskunnassa vain ulkoinen hallinnon väline.⁶⁴ Laaja oikeuskulttuurinen näkemys oikeudesta on myös yhteydessä demokratian, osallistumisen ja osallisuuden vaatimukseen, joka liittyy olennaisesti oikeuden hyväksyttävyyteen. Jotta oikeutta voi ajatella yhteiskunnan itsensä hallinnon välineenä, sen tulee nauttia myös demokraattisen osallistumisen tuomasta legitimitetistä. Pohjoismaisen oikeuden vahvuudet tässä suhteessa juontavat juurensa historiasta.

Jürgen Habermasin esittämässä demokraattisen oikeusvaltion rekonstruktiossa demokratia ja oikeuksien järjestelmä esiintyvät yhtä alkuperäisinä oikeuden hyväksyttävyyden lähteinä. Oikeusvaltio edustaa sitä muotoa, jossa demokraattinen osallistuminen taataan oikeudellisesti. Tämä muoto luo oikeuden itsenäisen maailman, jota oikeusvaltiollisuus ikään kuin rakenteellisesti pitää yllä.

7.5. Matka oikeusvaltioon on hidas ja yhteiskunta-alat yhdistävä

Olisiko sitten luovuttava oikeusvaltion kehittämishankkeista ja todettava, ettei mitään ole tehtävissä? Johtopäätökseni olisi pikemmin, että tulee olla selvillä kohdattavista haasteista. Tarvitaan vuorovaikutusta ja kuuntelua eikä liian suoraviivaista lähestymistä. Tarvitaan lähestymistapaa, jossa järjestelmän legitimitetin vahvistaminen pitkällä aikavälillä asetetaan päätavoitteeksi. On tarpeen tukea pitkällä aikavälillä sitä, että ihmiset kokisivat pääsevänsä oikeuksiinsa ja että viranomaistoiminnan laatu kestää tarkemman tarkastelun. Edellä Amartya Seniin liitetty ajatus pragmaattisuudesta, tunnistettujen vääryyksien korjaamisesta, olisi sekin yksi tie kohden sellaista kapeaa käytävää, jossa vapautta edistävä oikeusvaltio tulee mahdolliseksi.

64. Kommunismin jälkeisen siirtymän tutkimuksella on tähän keskusteluun annettavaa. Ks. esim. Martin Krygier, *Institutional Optimism and Cultural Pessimism*, s. 77–105 teoksessa Martin Krygier – Adam Czarnota, *The Rule of Law after Communism. Problems and Prospects in East-Central Europe*. Routledge 1999.

Pohjoismaisen oikeuden kehitys kertookin tarinaa hitaasta muutoksesta, jossa kansalaisten osallistumisen mahdollisuudet ovat olleet jollakin tavalla olemassa jo vuosisatojen ajan etenkin paikallishallinnon ja lainkäytön alueilla ja jossa kirjoitettu lainsäädäntö on alkuaan perustunut nimenomaan oikeustapoihin. Oikeuden säädännäisyyden vahvistuessa ja yhteiskunnan modernisaatio-prosessinkin myötä näitä piirteitä on voitu säilyttää. Pohjoismaissa on myös esimerkiksi kehitetty oikeusasiamies-instituutio, jolla pyritään varmistamaan virkatoiminnan lainmukaisuutta tarjoamalla kansalaisille kantelukanava ohi normaalin virkakoneiston. Pohjoismaiseen oikeuteen kuuluukin erityinen eetos.

Oppia kapeasta käytävästä tulisi samalla tarkentaa, kun tullaan kysymykseen oikeusvaltion kehittämisen kehittyvissä maissa. Acemoglu ja Robinsonin esittämässä muodossa nähdään liian yksipuolisesti, että tapaoikeus ja demokratian varhaiset muodot olisivat olleet yksinomaan yksilönvapauden esteitä ja että vasta valtionmuodostus ja sen mahdollistama oikeusvaltiokehitys olisivat olennainen reitti kohti kansalaisten hyvää elämää. Kun oikeuden ja yhteiskunnan suhde hahmotetaan läheisemmäksi ja niiden väliset rajat häilyvämmiksi, tulee mahdolliseksi antaa tilaa esimerkiksi sovittelukäytännöille ja muille tavoille ratkoa yhteiskunnallisia konflikteja. Oikeuden hyväksyttävyyden vahvistaminen vahvistanee myös oikeuden arvoa ohjausvälineenä.

7.6. Pragmaattisuudella kohti ideoita

Hyvä lähtökohta on myös sellainen periaatteellinen pragmatismi, jonka EU on ulkosuhteissaan omaksunut. On tapauskohtaisesti tarkasteltava, millainen kumppanimaa on ja mitkä sen haasteet ovat. Voi olla esimerkiksi eri asia, ovatko haasteet pikemmin korruption puolella kuin demokratian toimimattomuudessa. On myös pidettävä erillään virallinen valtiollinen politiikka ja ruohonjuuritason toimet oikeusvaltiollisen kehityksen tukemiseksi. Esimerkiksi juristiammattilaisten kesken tapahtuva konsultaatio järjestelmien kehittämiseksi tai oikeustieteilijöiden vuorovaikutukseen perustuva toiminta eivät sinänsä ole virallista valtiollista toimintaa, vaikka ne saattavat perustua julkiseen rahoitukseen. Aina olisi kuitenkin tarpeen varmistaa, että toiminnalla on myönteinen kokonaisvaikutus kehitykseen, ja välttää esimerkiksi vahvasti korruptoituneen ja epädemokraattisen hallinnon vahvistuminen yhteistyön seurauksena.

Hyödyllisintä saattaa olla oikeusvaltion kehittämiseen liittyvä koulutus, jolla parannetaan niin asiantuntijoiden ja virkamiesten kuin myös tavallisten kansalaisten ymmärrystä oikeusvaltiollisuuden luonteesta ja asian merkityksestä erilaiselle maan ja yhteiskunnan muulle kehittämiselle sekä hyödynnetään heidän kokemuksiaan jo tehdystä kehittämistyöstä. Tältä osin kyse olisi oikeusvaltiollisuuden kuuluvien arvojen puolustamisesta, joka samalla luo yhteyden

demokratiaperiaatteen ja perus- ja ihmisoikeuksien vahvistamiseen. Jos ja kun ymmärrys asian luonteesta on riittävällä tasolla ja yhteiskunnassa on valmiutta valita määrätietoisesti oikeusvaltiollisuuden alueelta kehittämiskohteita, voidaan edetä konkreettisten kehittämishankkeiden puolelle.

Turvallisinta on toimia sellaisissa maissa, joissa on vapaata kansalaisyhteiskuntaa, kuten puoluekenttää (oppositi puolueet), mediaa ja vapaita kansalaisjärjestöjä, jolloin ottamalla ne mukaan keskusteluihin voidaan varmistaa, että kehitys on oikeansuuntaista ja aidosti vaikuttavaa. Oikeusvaltion kehitystyö ei ehkä saa aikaan sellaista, mikä ei muuten olisi tehtävissä. Se kuitenkin voi tukea ja nopeuttaa kehitysprosessia, joka on jo lähtenyt liikkeelle.

Taka-askeliltakaan ei voida aina välttyä. Afganistanin luisuminen Talibanin hallintaan on monille länsimaille elävä muistutus siitä, kuinka hankalista prosesseista on kyse. Jos maan hallinto on korruptoitunutta, sen tukeminen voi suistaa kehityksen raiteiltaan, sillä tiukassa paikassa ihmiset eivät asetukaan tuon hallinnon taakse. Sellaiset poliittiset voimat, jotka kuuntelevat kansan tunteja, voivat saada tästä vahvistusta, vaikka ne ulkopuolisen silmissä näyttävät täysin mahdottomilta. Vahvistuessaan ne voivat tehdä tyhjäksi ne alut, joita yksittäisissä kysymyksissä, kuten naisten koulutuksen ja ihmisoikeuksien alueella, on saatu aikaan.

Oikeusvaltion kehittämisessä tulee olla tavoitteena tukea harkitusti valituin toimin oikeudellisten instituutioiden kykyä varmistaa oikeuden asemaa yhteiskunnan vakauden takaajana. Vaikka pääpainon tulee olla oikeuden instituutioluonteella eikä oikeuden välineellisellä käytöllä, paradoksaalisesti voi ajatella, että juuri silloin, kun oikeuden instituutioluonne on vahvimmillaan, se myös varmistaa oikeuden kykyä tuottaa tarvittavia muutoksia yhteiskuntaan. Vastavasti liian suoraviivainen oikeudellisten instituutioiden alistaminen päämäärien tavoitteluun ja vallankäytön välineiksi voi juuri estää tavoitteeseen pääsyä tai entisestään murentaa oikeuden tarpeellista hyväksyttävyyttä instituutiona.

Oikeusvaltion kehittäminen ja ihmisoikeuksien edistäminen ovat projekteina lähellä toisiaan. Ihmisoikeustilanteen kritisointi on yksi tyypillinen kansalaisyhteiskunnan toimijoiden vaikuttamistapa, ja tuohon kritiikkiin vastaaminen toimii toisinaan kehityksen moottorina. Kuten edellä viitattiin, yksinomainen ihmisoikeusnäkökulma ei kuitenkaan ole riittävä, sillä ei ole asetettavissa täysin universaaleja standardeja eri asioille, jotta tämä mahdollistaisi yhteisen mittapuun. Myös ihmisoikeusmittapuita joudutaan sovittamaan kansallisiin oloihin ja kulttuurisiin piirteisiin. Ihmisoikeudet ovat oikeudellistamista tukeva ulkoinen näkökulma, joka voi tulla kansallisessa yhteydessä liitettyksi erilaisiin oikeudellisiin ja valtakamppailuihin. Myös ihmisoikeudet vaatisivat joka tapauksessa kansalaisyhteiskunnan hyväksyntää ja tukea paikallisissa oikeuskäsityksissä.

Oikeusvaltiollisuus vie näkökulman yksilön oikeuksista syvemmälle oikeuden rakenteisiin. Kyse on samankaltaisesta asiasta kuin perusoikeuksien suhteessa perustuslakiin. Perus- ja ihmisoikeudet voivat toteutua ainoastaan, jos

oikeuden keinoin on toteutettu perustuslaillinen vallanjako ja säädetty puitteet politiikan teolle, oikeuslaitoksen riippumattomuudelle, julkisen vallan käytölle ja lopuksi myös oikeuksien toteutumiselle. Ei olekaan sattumaa, että kapealle käytävälle päästäkseen maa tarvitsee yhtä aikaa julkisen vallan rakenteiden muodostamista ja takaamista ja samalla keinoja varmistaa tuon vallankäytön valvontaa poliittisesti, hallinnollisesti ja oikeudellisesti.

Voinee sanoa, että ihmisoikeuksien kehittäminen on idealistisempaa, koska voidaan pyrkiä nopeammin korjaaviin tuloksiin. Samalla kuitenkin pätee se, että ilman oikeusvaltiollisuuden riittävää asemaa tulokset jäävät heikoiksi. Tästä syystä näitä kahta kehittämisaluetta ei tulisikaan nähdä toisilleen vastakkaisiksi.

8. Johtopäätöksiä

Oikeuden ja kehityksen yhteyden teoretisoinnin voi havaita eräällä tapaa todentavan kapeaa käytävää koskevan perusteesin. Oikeusjärjestelmän olemassaolo sen paremmin kuin kapea tekninen ymmärrys oikeudesta ennakoitavuutena tai vastaavana eivät riitä takaamaan oikeudelle riittävää merkitystä yhteiskunnan kehityksen ja hyvinvoinnin turvaajana. Tarvitaan jokin laajempi kehikko, jossa pystytään tarkastelemaan oikeuden oikeudenmukaisuutta ja hyväksyttävyyttä yhteiskunnalliselta kannalta. Oikeudella pitää pystyä reagoimaan epäkohtiin ja vääryyksiin sekä turvaamaan yksilöiden suojaa julkisen vallan väärinkäytöltä. Oppi kapeasta käytävästä voi olla hyödyllinen globaalisti, koska se sisältää tiettyjä länsimaisen liberaalin yhteiskunnan perusoletuksia hyväksyttävästä valtiollisesta vallankäytöstä. Samalla se on kuitenkin niin väljä, ettei se vaadi liian tiukkaa sitoutumista länsimaisiin arvoihin.

Ei olekaan sattumaa, että tätä tematiikkaa ratkotaan eri teorialleissa, on sitten kyse Amartya Senin oikeudenmukaisuusajatuksista, pohjoismaisen oikeuden yhteiskunnallisuudesta tai vaikkapa Jürgen Habermasin demokraattisen oikeusvaltion rekonstruktioista. Myös Venetsian komission oikeusvaltion tarkistuslistan taustalla voi nähdä sitoumuksia vastaavasta yhteiskuntasopimuksesta, jolla julkinen valta varmistaa oikeutuksensa sitoutumalla itse periaatteelliseen kontrolliin.

Mannereurooppalaisen oikeusvaltioperinteen (Rechtsstaat, l'État de droit) voi nähdä myös sellaisena mallina, jossa havainnollistuu yksilöoikeuksien ja valtion sisäinen yhteys. Juuri suhteessa tähän malliin Brasilian oikeuden kaltainen tilanne näkyy merkittävänä puutteena, koska kyse ei ole vähäisestä täytännönpanon ongelmasta vaan siitä, että valtio ei todellisuudessa toimi siten kuin

se esittää.⁶⁵ Kun lisäksi kontinentaalaisella oikeudella on joka tapauksessa ollut jonkinasteista reseptiota maailmalla, vähintään pedagogis-teoreettisessa mielessä perinteellä on annettavaa.

Vaikka indikaattorien laatiminen ja kehityksen seuraaminen maavertailuineen voivat olla hyödyllisiä, ne eivät sittenkään vielä anna suoria ratkaisun avaimia. Oikeusvertailu ja oikeusantropologiakin voivat tuoda ymmärrystä kyseiseen oikeuskulttuuriin, sen tilanteeseen ja käynnissä oleviin kamppailuihin. Oikeudellinen kehitys on aina yhteydessä myös talouteen ja politiikkaan⁶⁶ sekä laajempiin kulttuurisiin kysymyksiin. On jälleen palattu tilanteeseen, jossa yhteiskunnan kehitystä on tarkasteltava monipuolisesti eri tieteiden keinoin. Kehitystä tarkastelevan oikeustieteen on oltava yhteishakuista.

Vaikka voitaisiin osoittaa ilmeisiäkin kehityskohteita ja kehityksen tarpeita, eri syistä voi olla vaikeaa edetä. Oikeusvaltiollisuuden vahvistaminen edellyttää usein käytännössä sitä, että jokin vahva taho tinkii omasta asemastaan ja näkee asiat laajemmassa, koko yhteiskunnan kuvassa. Antiikin lainsäätäjän *Solonin* kaltaisia viisaita ei aina löydy. Ja vaikka löytyisi, heitä pitäisi myös kuunnella.

65. Esimerkiksi Brasiliassa katukaupustelun sääntelyn kysymykset johtavat hämmentäviin asetelmiin: julkinen valta saattaa pyrkiä sitä kieltämään, mutta toisaalta oikeudellisin perustein sitä on myös siedettävä. Lain noudattamisen kysymykset kohdataan uudessa valossa. Ks. Edvaldo Moita, *The Nature and Impacts of Noncompliance*. Hart 2023.

66. Ks. David Kennedyn huomautukset siitä, että nykyinen suuntaus, jossa painotetaan oikeuden roolia yhteiskunnan kehityksessä, sivuttaa talouden ja politiikan kysymyksiä. Ks. David Kennedy, *The "Rule of Law" in Development Assistance: Past, Present, and Future*, s. 95–173 teoksessa Trubek – Santos (eds) 2006, s. 166–173.

**On the Principle of the Rule of Law as a Tool for Development:
Perspectives and Limitations**

KIMMO NUOTIO, LL.D., Professor, University of Helsinki

The article focuses on issues related to the opportunities and perspectives of development and promotion of the rule of law in developing countries. As international efforts have increased, a scholarly field of law and development has emerged. Studies regarding the rule of law and development focus on the role of key legal and judicial institutions in societal, economic and other development. The article discusses these phenomena with the aim of feeding into the Finnish discussion and also reflecting on the lessons learned so far.